

Natuurhistorisch Maandblad

Orgaan van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg

Verantwoordelijk Hoofdredacteur: G. H. Waage, Prof. Pieter Willemsstraat 41, Maastricht, Telefoon 3605. — Mederedacteurs: Jos. Cremers, Canne-België, Dr. H. Schmitz, Adolf Hitlerplatz 41, Steyr O.D. R. Geurts, Echt. — Penningmeester: Mr. G. van Spaendonck.

Postgiro 125366 ten name v. h. Nat. hist. Gen., Maastricht.

Verantwoordelijk Uitgever: Natuurhistorisch Genootschap in Limburg.

Verantwoordelijk Drukker: Drukkerij v. h. Cl. Goffin, Nieuwstraat 9, Telefoon 2121, Maastricht.

Verschijnt Vrijdags voor de Maand. Vergad. van het Natuurhistorisch Genootschap (op den eersten Woensdag der maand) en wordt aan de Leden van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg gratis en franco toegezonden. Prijs voor niet-leden f 6.00 per jaar, afzonderlijke nummers voor niet-leden 50 cent, voor leden 30 cent. Jaarl. contributie der leden f 3.50. Auteursrecht voorbehouden.

Registratie nummer 520.243. — Oplage-register nummer 26.

Adreswijziging en opgave nieuwe leden, benevens alle correspondentie over publicaties in het Natuurhistorisch Maandblad aan den Secretaris, Prof. Pieter Willemsstraat 41, Maastricht.

INHOUD: Aankondiging Maandelijksche Vergadering op Woensdag 5 Juli a.s. — Nieuwe leden. — Verslag van de Maandelijksche Vergadering op Woensdag 7 Juni 1944. — P. Hens. De Amerikaansche trekduiven, *Ectopistes migratorius* (L.) in het Natuurhistorisch Museum te Maastricht. — A. Stårcke. Determineertabel voor de werkterkaste der Nederlandsche mieren. (Vervolg). — W. Roepke. Remarks on new or little known Indomalayan Moths (Lepid. Heteroc.). XI.

DE MAANDELIJSCHE VERGADERING zal plaats hebben op Woensdag 5 Juli a.s. te 6 uur in het Museum.

NIEUWE LEDEN.

C. J. Heeren, Illicarisborgweg 133, Heerlerheide. M. Meyer, Observantenweg 42, Maastricht. H. Jamin, O. L. Vrouwekade 14, Maastricht. Kees Hana, Papenlaan 1 A, Voorschoten, Mevr. E. Kokkoris-Syrier, N. Z. Voorburgwal 318, Amsterdam. C. Mej. M. D. J. Dejongh, Tongersche weg 52, Maastricht. Mej. E. Voncken, Hertogsingel 90, Maastricht. Mej. J. Heygele, Groote Staat 56, Maastricht. Mej. T. v. d. Bergh, Capucijnenstr. 75, Maastricht. Mej. M. Schoonbrood, Brusselsche weg 271, Maastricht. Edmond Hustinx, Looiersgracht 4, Maastricht. Mej. M. Hustinx, Looiersgracht 4, Maastricht. Mej. W. van Lith, Breedestraat 1, Maastricht. W. Geenen, „De Lindeboom“, Neer. G. G. Remery, Molenstr. 22, Asten (N.B.).

VERSLAG VAN DE VERGADERING OP WOENSDAG 7 JUNI 1944.

Aanwezig de dames: M. Chambille, M. v. d. Myll Dekker, T. Nahon, N. Hommes, H. Hommes, D. Kooyman, F. Gregoire, J. Nahon, W. v. d. Geyn, C. Maessen, A. Kemp-Dassen, H. Hoeberechts-Roebroeck, M. Kofman-Kamminga, M. Pijls, A. Arends, E. Coenen, M. Dejong, N. Derks, M. v. Noorden, en de heren: L. Grossier, G. Waage, J. Waage, L. v. Noorden, C. Bouchoms, H. v. Wouw, G. Panhuysen, P. Janssens, P. Wassenberg, Jos. Rutten, J. Mommers, L. Leysen, W. Otten, M. Rongen, J. Maessen, J. Rijk, M. Mommers, Br. Maurentius, Br. Christoforus, J. Fruytier, M. Kemp, C. v. Sonderen, G. Pijls, A. Nulens, J. Eysink Smeets, C. Heeren, W. Onstenk, J. Visser.

Na opening der vergadering toont de heer Mommers een exemplaar van de Smalbladige Weegbree, waarbij de enkelvoudige aar veranderd is in een samengestelde aar.

De heer Nyst houdt dan in 't Maastrichtsche een causerie over 15 jaren ervaring met het kweken van mierenkoninginnen. Met enthousiasme vertelt spr. over zijn vele ervaringen in dien tijd opgedaan. Hij toont de gebruikte kunstmatige mierennesten met bevolking, die hij noodgedwongen ('t distributiekantoor voorziet niet in suikerverlating voor wetenschappelijke doeleinden) afstaat aan 't Museum. De Conservatrix drukt spr. op 't hart toch goed voor de diertjes te zorgen. Zij, die suiker overhebben, gedenk de mieren! Waar de heer Nyst zich voorstelt

alles op schrift te stellen, hopen we later in ons Maandblad op de mededeelingen van spr. terug te komen. Een warm applaus dankte spr. voor zijn causerie.

De heer Heeren toont een opgezet ex. van de kleine bonte Specht ♀. Spr. heeft ook een nestjong. 't Broedsel komt uit Oirsbeek. Vervolgens toont hij een donsjong van de Waterral uit de Brunsummerheide. De heer Mommers is de tolk der geheele vergadering, als hij zijn ergernis uitspreekt over 't uithalen of vangen van dergelijke zeldzame nesten en vogels. Noch de motiveering, de wetenschap heeft bewijsstukken noodig, noch de redencering, als ik 't niet gedaan had, zou een ander het doen en nu zijn ze voor de wetenschap gered, gaat op. Afblijven van zeldzaamheden. Bestudeer de vogels in de vrije natuur met kijker en camera, maar roei niet uit terwille van verzamelsucht. Levende wezens zijn nu eenmaal geen postzegels of lucifersmerken. Mogen de woorden van den heer Mommers weerklink vinden.

De Voorzitter sluit te half acht de vergadering.

DE AMERIKAANSCH TREKDUIVEN, ECTOPISTES MIGRATORIUS (L.) IN HET NATUURHISTORISCH MUSEUM TE MAASTRICHT

door P. Hens.

In den zomer van 1921 bezocht ik met wijlen den Heer R. Baron Snouckaert van Schauburg, den bekenden Nederlandschen ornitholoog, het Natuurhistorisch Museum te Maastricht.

De conservator, rector Cremers, leidde ons rond en gaf tekst en uitleg op de bekende origineel wijze, welke nimmer naliet een bijzonderen indruk te maken, zoo ook op mijn gast.

Zoo rondgaande kwamen we ook in het vertrek, waarin de vogelcollectie van wijlen apotheker F. de Wever is ondergebracht. Aan alle zijden langs de wanden hangen daar die fleurig opgesmukte met glas afgesloten kastjes, waarin naar de toenmalige gewoonte een grooter of kleiner aantal heterogene vogelsoorten in bonte mengeling zijn gemonteerd in een soort natuurlijke omgeving.

De vogels, welke meestal fraai zijn opgezet en nog ondanks hun hoogen leeftijd in goeden staat verkeerden, werden door ons aandachtig bekeken. Het verwonderde ons niet er zeer veel exoten onder aan te treffen, welke als sieraad gezocht zijn, doch dat we daaronder nog een uitgestorven vogelsoort zouden vinden, hadden we zeker niet verwacht.

In een dier kastjes zagen we tusschen allerlei andere vogels een paar langstaartige duiven. Die moesten we eens op ons gemak en onder gunstige belichting bekijken. Men kon nooit weten! Beiden dachten we aan de trekduif,

doch dat zou haast al te mooi zijn en bovendien moesten we oppassen dezen uitgestorven vogel niet te verwarren met een veel daarop gelijkende duivensoort, de rouwduif, *Zenaidura macroura carolinensis* (L.). Het onverwachte werd echter een feit en het bleek ons, dat we hier inderdaad te doen hadden met een nog in deze eeuw uitgestorven duivensoort, welke betrekkelijk kort voor dien nog in ontelbaar aantal Noord-Amerika bewoonde.

We hadden dien dag heel wat fossielen in het museum bezichtigd, doch zeker niet vermoed, dat we al rondgaande er den benjamin zouden aantreffen.

Onlangs hebben de conservatrice, Mej. Dr. W. van de Geyn en ondergeteekende nog eens de determinering geverifieerd aan de hand van de noodige literatuur o.a. T. Gilbert Pearson c.s. *Birds of America*, en we zijn het er over eens, dat de oorspronkelijke determinatie juist is en het hier betreft een mannelijk en vrouwelijk exemplaar van de Amerikaansche trekduif in volkomen klee.

Het kwam mij van belang voor te trachten nog een en ander omtrent de herkomst van deze vogels te weten te komen. Door tusschenkomst van Mej. van de Geyn verkreeg ik de navolgende gegevens van Dr. de Wever te Nuth, wiens vader, apotheker de Wever, de genoemde collectie, waarin zich de trekduiven bevonden, heeft bijeengebracht.

Apotheker F. de Wever, geb. te Sittard in 1820 en overleden te Nuth in 1904, was een liefhebber en verzamelaar van vogels, welke door hem zelf werden opgezet of door ruil verkregen. In verband daarmee stond hij in relatie met de zoo bekende belgische zoölogen Charles Frédéric Dubois en diens zoon Alphonse te Brussel. De kennismaking zou tot stand zijn gekomen door tusschenkomst van Casimir Ubaghs, die als reiziger der firma Hahmes veel te Aken, Luik, Leuven en Brussel kwam en bij die gelegenheden zijn naturalien in de musea daar ter plaatse ruilde. Ch. F. Dubois woonde tot 1840 te Aken, waar ook de familie Ubaghs eenigen tijd was gevestigd en vermoedelijk op haar beurt de familie Dubois leerde kennen.

Ch. F. Dubois was één keer op bezoek bij apotheker de Wever te Nuth, doch zijn zoon Alphonse verschillende malen. Door deze relaties is het te verklaren, dat F. de Wever in het bezit kwam van zoo vele exotische vogels, waaronder zich ook de trekduiven hebben bevonden. Deze objecten werden geruild tegen vogels uit Limburg en de belgische Kempen. Er zijn bijv. op die manier vogels uit het park van het kasteel St. Gerlach te Houthem, destijds bewoond door den toenmaligen burgemeester dier gemeente, J. Ch. Fr. J. Corneli, in het museum te Brussel terecht gekomen. Ik vermoed, dat het hier vogels betroffen uit de verzameling van wijlen den beroemden ornitholoog M. E. de Selys Longchamps (1830—1900), die deze gedurende den Fransch-Duitschen oorlog van 1870/71, uit België naar genoemd kasteel had overgebracht.

Wanneer de trekduiven in het bezit van apotheker de Wever zijn gekomen, is niet meer nauwkeurig vast te stellen. Vermoedelijk op het einde van de vorige eeuw. Ze zijn m.i. zeker meer dan 50 jaren oud, doch gelukkig nog goed bewaard gebleven.

Als men de geschiedenis van de trekduif doorleest, staat men er verstand van hoe het mogelijk werd, dat een vogelsoort, welke eens met biljoenen Noord-Amerika bevolkte, in zulk een korten tijd geheel van den aardbodem is verdwenen en waarvan — natuurlijk omdat het zoo'n algemeene vogel was — slechts weinige exemplaren in de musea zijn bewaard gebleven. Die kon men altijd nog wel verzamelen, dacht men, tot dat op een gegeven oogenblik voor men het voldoende besefte de soort was uitgeroeid.

De laatste trekduif stierf op 1 September 1914 in den dierentuin van Cincinnati. Vroeger was het misschien de talrijkste vogelsoort ter wereld. Zij bewoonde ongeveer het geheele beboschte gedeelte van Noord-Amerika noordwaarts tot midden west Keewatin, noordelijk Ontario, Quebec, het noorden van Maine, Nieuw Brunswick en Nieuw Schotland, zuidwaarts tot Kansas, noordelijk Mississippi, Kentucky en Pennsylvania. De trek ging zuidwaarts tot de Golfkust (Florida en Texas), soms tot Cuba, oostelijk Mexico en Guatemala, westwaarts regelmatig langs de Missouririvier tot oostelijk Montana en het westen van Texas, bij uitzondering tot Nevada, Wyoming, oostelijk Oregon, westelijk Washington en Britsch Columbia. Als

toevallige gast werd deze duif zelfs aangetroffen op de Britsche eilanden (5 ex. werden bemachtigd, waarvan echter één zeker uit gevangenschap ontsnapt; de andere misschien ook?), het vastland van Europa en de Bermuda-eilanden.

De trekduif werd beschreven door Linnaeus op het laatst van de 18e eeuw, maar was reeds lang tevoren in Amerika bekend. Er zijn gegevens uit 1605 (waargenomen door Champlain aan de kust van Maine) en de P.P. Jezuïeten maken reeds van haar melding in hun reisverhalen omtrent Acadia tusschen 1610 en 1613. Zij noemden haar zoo talrijk als de visschen en dat de boomen ermee waren overladen.

Als de vogels op den trek gingen geschiedde dit met miljoenen!

De beroemde natuurvorscher Audubon verklaarde, dat hij in het najaar van 1813 zijn huis verliet te Henderson aan den oever van de Ohio enige mijlen van Hardensburgh, om naar Louisville, Ky te gaan. Dien dag zag hij naar zijn meening de grootste vlucht trekduiven, welke hij ooit had gezien. De lucht was er letterlijk van vervuld en het middaglicht werd er door verdonkerd als bij een zonsverduistering. Vóór zonsopgang bereikte hij Louisville, 55 mijlen van Hardensburgh en gedurende al dien tijd trokken de duiven in onverminderd aantal voorbij. Dit geschiedde drie dagen achtereenvolgend.

De bevolking was overal gewapend en massa's mannen en jongens hadden zich langs de oevers van de rivier opgesteld en schoten onophoudelijk op de voorbijtrekkende duiven. Gedurende een week of langer voedde de bevolking zich uitsluitend van het vleesch der geschoten duiven.

Audubon schatte het aantal voorbijtrekkende trekduiven (in een vlucht ter breedte van een mijl) gedurende drie uren trekkende met een snelheid van een mijl per minuut en twee stuks per vierkante yard, op één biljoen, één honderd vijftien miljoen, één honderd zes en dertig duizend stuks! Hij schatte eveneens, dat een vlucht van deze grootte acht miljoen zeven honderd en twaalf duizend „bushels” voedsel per dag noodig had en dan was dat nog maar voor een klein deel van het aantal vogels, dat gedurende die drie dagen voorbij trok!

Waar vluchten van zulke afmetingen op de boomen neerstreken om te rusten, geschiedde dit met een leven als van een naderende cycloon en braken de zwaarste takken en zelfs kleinere boomen onder den overlast der zich zettende vogels.

Het lag voor de hand, dat op groote schaal jacht werd gemaakt op deze vogels, welke een smakelijk wildbraad opleverden. Had men dit nu oordeelkundig gedaan dan zouden deze vogels nu nog hun nut kunnen doen zoowel door het verdelgen van schadelijke insecten gedurende den tijd dat ze jongen hadden als wel met hun vleesch als smakelijk voedsel. Het tegendeel was echter het geval. Met alle middelen het geheele jaar door, zoowel op den trek als gedurende den broedtijd, werd alles gedood wat men maar krijgen kon. Niet alleen met vuurwapens, doch op veel grooter schaal met reusachtige netten, waarmee soms 200 tot 250 dozijn vogels in één slag werden gevangen.

De grootste slachting onder deze duiven in den staat New York, waarvan de gegevens bekend zijn, had plaats in de zeventiger jaren der vorige eeuw. Een groote vlucht had genesteld in de maand April in Missouri, alwaar het grootste deel der jongen door de duivenjagers was gedood. De oude vogels trokken toen naar Michigan, achtervolgd door dezelfde duivenjagers, die wederom de jonge vogels zoodra ze vet waren doodden. Hierop trokken de oude vogels naar den staat New York en gingen nestelen nabij de Boven „Beaverkill” in de Catskills in het lagere deel van Ulster County. Men zegt, dat tonnen dezer vogels van de nestplaatsen naar de markt te New York werden gezonden en dat niet minder dan 15 ton ijs noodig waren voor het verpakken der gedooide jonge vogels. Alleen de markt te New York kocht weken lang 100 barrels per dag zonder dat de prijs daalde, terwijl er eveneens groote vraag was in Chicago, St. Louis, Boston en alle grootere en kleinere steden van het noorden en oosten. Was het te verwonderen, dat de duiven verdwenen?

Ik zou nog talrijke voorbeelden kunnen opnoemen, doch de plaatsruimte verbiedt een uitvoerige omschrijving

van dit drama in de dierenwereld, waarbij de ongebreidelde en roekelooze hebzucht van Homo sapiens de vernietigende rol speelde en met welk een succes! Eenige tientallen jaren later waren de steeds in hun broedplaatsen gedecimeerde vogels, waarbij op de eerste plaats de jongen het moesten ontgelden, eens de talrijkste vogelsoort der aarde, volkomen uitgeroeid. Tevergeefs trachtten degenen, die de catastrofe vermoedden, door het doen uitvaardigen van wetten ter bescherming van deze duif haar uitsterven te voorkomen. Men luisterde niet naar hen en men beriep zich op het geweldig aantal, waarin de soort nog voorkwam. Men vergat echter, dat geen enkel diersoort bestand is tegen het stelselmatig dooden van de jongen vóór deze nakomelingen hebben voortgebracht. Daarbij kwam nog, dat juist in het groot aantal, waarin de vogels bijeen plachten te broeden o.m. het behoud der soort was gelegen, die reeds door haar weinige schuwheid en het gering aantal jongen, dat per paar werd voortgebracht, gemakkelijk met ondergang werd bedreigd. Indien de oude vogels werden gedood of verongelukten, werden toch de nog niet vluchtige jongen door andere vogels mede verzorgd. Toen tengevolge van de onophoudelijke vervolging op de broedplaatsen de vluchten en broedkolonies steeds kleiner in aantal en omvang werden, gingen er meer jongen door natuurlijke omstandigheden verloren en was bovendien de nakomelingschap geringer. Jongen, waarvan de ouden verongelukten, werden in die kleine broedkolonies niet meer door ouden verzorgd en waren dus onherroepelijk verloren.

Van toen af ging het snel achteruit met dezen ongelukigen vogel en het begin van deze eeuw zag het einde van het drama: de laatste der Mohikanten stierf te Cincinnati!

Men heeft wel de schuld van het uitsterven willen schuiven op natuur catastrophes als cyclonen en zware

stormen gedurende den trektijd, waardoor de vogels met honderdduizenden in de zee of de groote meren verdrinken, doch dit argument snijdt geen hout. Dergelijke ongelukken hadden zich vroeger ook reeds voorgedaan, doch de talrijkheid, waarin de soort voorkwam, maakte het mogelijk dergelijke verliezen in enkele jaren aan te vullen. Ook het verdwijnen van een groot deel der bosschen, waar de duiven hun voedsel, dat hoofdzakelijk uit eikels, beukennoten, kastanjes en tal van andere boomzaden bestond, moesten vinden, wordt als oorzaak van haar ondergang opgegeven. Doch ook dit argument is niet afdoende. Vooreerst bleef er in Noord-Amerika nog genoeg bosch over en ten tweede konden de duiven op de nuw ontgonnen graanvelden voldoende compensatie vinden voor het verlies van boomzaden. Ze bedreigden zelfs sommige streken met hongersnood door het vernielen van den graanoogst!

Trouwens het geval van de trekduif staat in Amerike niet op zich zelf. Precies hetzelfde is geschied met den Eskimo wulp, *Numenius borealis* (J. H. Forster), welke gedurende den najaars- en voorjaars trek van Noord- naar Zuid-Amerika vise versa, door zulk een groot aantal schutters vanwege zijn smakelijk wildbraad is vervolgd geworden, dat ook deze fraaie vogel thans vrijwel tot de uitgestorven diersoorten behoort.¹⁾

Het is te hopen, dat het paartje opgezette trekduiven in ons museum het nog lang zal uithouden. Van een beschrijving der vogels zie ik af. In plaats daarvan raad ik belangstellenden aan zelf de vogels in het museum te gaan bezichtigen.

¹⁾ Blijkens een bericht in „The Ibis” 1940, vol. IV, No. 1, p. 181, werden op 16 Februari 1937 nog 2 of 3 Eskimo-wulpen waargenomen in de provincie Buenos Aires in Argentinië.

Determineertabel voor de werksterkasté der Nederlandsche mieren

Herziene 2e druk.

A. Stärcke

(Vervolg).

- De scapus ♀ en ♂ houdt het midden tusschen *scabrinodis* en *rugulosa*. Het ♂ heeft een scapus zoo lang als de 3 volgende leedjes (zoo lang als de 4 volgende leedjes = *M. aloba* (For.) Sants.) en een op die van ♂ *scabrinodis* gelijkende lange beharing (zie fig. 40 c) Pyr. Spanje, Portugal, Marokko.

M. sc. rolandi Bondr.

- b. sculptuur slechts iets sterker dan bij *rugulosa* (vgl. het eerste steellid); area fr. nooit mat.

Zie *M. scabrinodis scabrinodis* Nyl.

Area mat en grof in de lengte gestreept. Sprietschaft als *rugulosa*. Sculptuur sterk. Doorns weinig of niet divergent (fig. 44), zoo lang als de afstand hunner punten. Roodbruin met donkeren kop en achterlijf. 4—5.5 mm, fig. 37 g en 44.

M. sulcinodis Nyl.

Inlandsch. Faun. neerl. nov. sp. 26, den Dolder 1 ♂ (S.), Wageningen 1 ♂ (Betrem). Een nest op de Hooge Veluwe (Quispel '41!). Boreaal-alpien; in Zuid-Engeland! echter op heiden (35 loc.). In België als glaciaalrelict in de Hautes Fagnes (bij Stavelot). Zou dus bij ons op heide als relict gevonden kunnen worden.

(— als de vorige; schaft iets geknikter, aan de strekzijde een spoor van tand. Engadin).

v. sulcinodo—scabrinodis For.

23. Area frontalis glimmend, dikwijls van achteren of zelfs bijna geheel fijn gestreept. Sprietschaft na de knik, die wat verdikt is, van boven lepelvormig afgeplat, de randen der afplating soms, vooral bij groote individuen, naar achteren tot een stompen tand uitgezet (fig. 45 b—d). Precies loodrecht op het vlak van de knik gezien is de knik aan de strekzijde scherp rechthoekig; de voorzijde is uitgehold. (Niet uitgehold = *M. granulinodis* Nyl. Rusland). Sculptuur sterk, doorns lang. Licht- of donkerbruin; 3.5—5.6 mm. ♂ schaft zoo lang als 4 volgende leedjes; funiculusharen niet langer dan elk leedje; scheen schuin behaard. (door Bondroit en Forel 1915 abusievelijk *M. scabrinodis* Nyl. genoemd). *M. sabuleti* Meinert. Op droge plaatsen en heiden zeer alg. Ook in veenmos. Evenzoo in de oml. geb.
- als de vorige, maar met nog sterker sculptuur, de (bij recht op zij afstaande schaft) mediaalwaarts gekeerde rand van de sprietafplating eenigszins omhoog gericht, in profiel een schuin tandje vormend (fig. 37 d), naar achteren tot een grooten stompen, soms schuin opgericht tand uitgezet. Area fr. met grove langstrepen. Gemiddeld iets grooter (♂: schaft zoo lang als $4\frac{1}{2}$ à 5 volgende leedjes).

Myrm. sabuleti Meinert, var. *scabrinodo lobicornis* Santschi.

Sabuleti wordt thans weer als afzonderlijke soort beschouwd.

Scapus als fig. 45 b—d = *sabuleti* var. *scabrinodo-lobicornis* (For.) Sants. Gemeen op heiden en andere warme gronden. Scapus als fig. 45 a: idem. Staat de verbreding niet alleen naar achteren uit, maar is ze bovendien omhooggericht, zooals fig. 37, 1e kolom d, dan is dit var. *lonae* Finzi. Steyl L. en den Dolder (S.).

¹⁾ Frontaalindex If. is de kopbreedte (mct de oogen), gedeeld door de voorhoofdsbreedte op de smalste plaats.